

УДК 336.77

ПРІОРИТЕТИ КОНСОЛІДАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Радова Н.В., аспірант, ОДЕУ

Досліджено процеси злиття та поглинання банківських установ і передумови створення високо капіталізованої банківської системи в Україні. Особлива увага приділена аналізу й узагальненню основних тенденцій процесу злиття та поглинання у банківському секторі зарубіжних країн.

Ключові слова: злиття, поглинання, консолідація, поєднання, методи злиттів і поглинань.

ВСТУП

В Україні у банківському секторі активізувалися процеси злиття та поглинання банків, що зумовлено сучасним етапом розвитку національної банківської системи, який характеризується посиленням процесів концентрації капіталу. Ефективна діяльність банківської системи залежить від рівня її капіталізації. Загалом висококапіталізована банківська система — це важлива складова ринкової економіки, яка сприяє мобілізації й вільному руху капіталів, нагромадженню банківських ресурсів для структурної перебудови економіки й розвитку підприємництва.

Проблеми капіталізації банківської системи, зростання, концентрації та консолідації банківського капіталу є актуальними і вирішенню цих проблем присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Ці питання досліджуються такими вітчизняними науковцями як М. Алексеєнко, І. Бланк, А. Васюренко, А. Вожжов, А. Мороз, М. Мирун, А. Пересада, Л. Примостка, М. Савлук, а також зарубіжні — В. Кисельов, Г. Панова, В. Усоскин, Ю. Бригхем, Л. Гапенські, М. Міллер та інші. Ці праці присвячені дослідженню суті банківського капіталу, принципам та механізмам його формування, процесам консолідації та концентрації банківського капіталу, як важливої складової прибуткової діяльності банків.

Водночас питання консолідації банківського капіталу в Україні залишаються актуальними і потребують подальшого розв'язання з урахуванням особливостей виходу з фінансово-економічної кризи.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є з'ясування сутності консолідації банківського капіталу в теоретичному і в практичних аспектах, особливостях прояву консолідації банківського капіталу у посткризовий період.

РЕЗУЛЬТАТИ

Банківська система виконує такі функції: створення грошей і регулювання грошової маси (регулювання грошового-кредитного обігу, рух, перерозподіл і ефективне використання фінансових ресурсів), трансформаційну функцію (можливість змінювати величину й строки грошових капіталів). Виконання та дотримання цих функцій залежить від капіталізації банківської системи.

Банківський капітал — сукупність грошових коштів, яка складається із власних коштів (статутного фонду та інших фондів), а також нерозподіленого прибутку та залучених коштів [1; 31]. Капітал банку впливає подальшим розвитком банку, тому що саме капітал забезпечує економічну самостійність та прибуткову діяльність, що сприяє підвищенню фінансової стійкості банку. Ефективність функціонування банківського сектору полягає у забезпеченні банків достатнім капіталом для діяльності ринковій економіці. Зміцнення ресурсної бази банків залежить від зростання обсягів власних капіталів банків, а концентрація капіталу і вплив іноземного банківського капіталу на національну економіку активізують процеси формування та зростання власного капіталу банків.

Основними фінансовими посередниками є банки. У сучасній економіці банки працюють з різними фінансовими інструментами. Враховуючи при цьому особливості національного законодавства та рівень економічного розвитку країни. Водночас ефективність діяльності малих і середніх банків потребує підвищення рівня концентрації капіталу, передусім на основі злиття і поглинання банків. У результаті кількість самостійних банків скорочується.

Про це свідчать такі тенденції. У 2009 році кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій, зменшилась з 184 до 182, з них 176 — акціонерні товариства (76 — відкриті, 99 — публічні, 1 — закриті), 6 — товариства з обмеженою відповідальністю. На кінець першого півріччя 2010 р. в Україні діяло 176 банків, з них 20 — із 100% іноземним капіталом, 32 — із часткою іноземного капіталу [2]. Це зумовлено змінами у Законі України «Про банки і банківську діяльність» прийнятими 16.11.2006 № 358-V, якими передбачено створення нових банків лише у формі відкри-

тих акціонерних товариств та кооперативних банків а також підвищення вимог щодо мінімальних розмірів їх статутного капіталу до 10 млн. євро.

Рівень концентрації банківського капіталу впливає на масштаби і темпи розвитку економіки країн та ефективність функціонування їх банківського сектору. У світовій банківській практиці нарощення капіталів банків є дієвим інструментом стимулювання зростання прибутковості та скорочення витрат. На практиці цього можна досягти шляхом зростання банківського капіталу за рахунок стимулювання банків до консолідації.

Консолідація (від *лат.* *consolidatio* — зміцнення, об'єднання) — збільшення розмірів банківського капіталу в розпорядженні окремих банків або груп банків на основі їх об'єднання і/або нарощення обсягів власного капіталу [3, с. 134].

Основні форми консолідації банківського капіталу в ринковій економіці є об'єднання — злиття та поглинання.

Розглянемо поняття «злиття» та «поглинання». Під «злиттям» слід розуміти об'єднання на рівних умовах двох або більше банків, а під поглинанням чи приєднанням — безпосереднє здобуття (дружнє чи ні) контролю одного банку над іншим [4, с. 27].

Розглянемо основні форми консолідації, що набули розповсюдження і застосовуються в банківській практиці. Злиття двох або більше юридичних осіб — це такий процес взаємовідносин між ними, в результаті якого права та обов'язки кожного з них переходять до знову створеної юридичної особи. З організаційно-економічної точки зору — це створення нового банку замість двох або більше раніше зареєстрованих банків, ліцензії яких анулюються. Новий банк повинен пройти державну реєстрацію. На відміну від злиття, приєднання одного або декількох юридичних осіб до іншої юридичної особи — це перехід прав та обов'язків та анулювання ліцензії приєднуваного банку, його ліквідація як самостійної юридичної особи і одночасне збереження банку, який приєднує інший банк, з його перереєстрацією (в його статут вносяться необхідні зміни та доповнення). Злиття та поглинання належать до об'єднувальних форм реорганізації [5, с. 157].

Варто зауважити, що проблема консолідації банківського капіталу (банківського злиття та поглинання) для українського банківського сектору є актуальною, тому важливо дослідити досвід зарубіжних країн щодо методів консолідації банківського капіталу у процесі створення висококапіталізованого банківського сектору.

У сучасній економіці відбуваються різні види банківського злиття та поглинання, які мають індивідуальні підходи та алгоритм здійснення: у формі дружнього вертикального банківського злиття; у формі примусового горизонтального банківського злиття; придбання інвестиційними підрозділами банків своїх банків-конкурентів; злиття акцій інвестиційних банків; злиття роздрібних банків; родинні або концентричні злиття; конгломеративні злиття.

Горизонтальне злиття відбувається між суб'єктами, які працюють в одному сегменті ринку і спеціалізуються на виробництві подібної продукції або наданні подібних фінансових послуг. Клас горизонтального злиття поділяється на: злиття, яке розширює географію ринку; злиття, яке розширює спектр фінансових послуг чи асортимент продукції. Саме при проведенні горизонтального злиття можуть виникнути проблеми з антимонопольним комітетом чи комісією, яка регулює умови дотримання чесної конкуренції та демонополізації ринку.

Вертикальне злиття — це злиття, за допомогою якого покупець намагається розширити свою операційну діяльність, охопивши ширше коло клієнтури, спорідненої за видами фінансових послуг, що замовляються, або продукції, яка споживається.

Родинне чи концентричне злиття частіше визначають як суб'єктів, подібних за природою і діями. За такого злиття компанія-покупець (чи банк-покупець) і банк-продавець пов'язані між собою базовою технологією, виробничим процесом через ринкову нішу.

Конгломеративне злиття відбувається між суб'єктами, які не мають спільних інтересів у певному сегменті ринку та виробничим або операційним зв'язків.

У сучасній економічній науці виокремлено такі основні теорії, які пояснюють спонукальну силу злиття: синергетичну теорію; теорію агентських витрат; теорію вільних грошових потоків; теорію гордині.

Стратегія злиття і приєднання як стимулюючий чинник передбачає досягнення ефекту масштабу, який виникає тоді, коли витрати на надання двох чи більше банківських продуктів будуть менші, ніж вартість окремого. Цей ефект називають ефектом синергії. Синергетична теорія є однією з найпоширеніших теорій і ґрунтується на максимізації добробуту, зокрема акціонерів. Визначено, що менеджери корпорації-покупця і корпорації-продавця зацікавлені в проведенні злиття тільки тоді, коли ця реорганізація збільшить доходи акціонерів, основним мотивом для прийняття рішення менеджментом корпорації-покупця є одержання синергетичних ефектів [5, с. 158].

Варто зауважити, що теорії агентських витрат, вільних грошових потоків та гордині зорієнтовані не на досягнення економічного ефекту від консолідації, а на отримання особистого прибутку чи задоволення власних рішень менеджерів банків. Це може призвести до зменшення нарощення банківського капіталу в економічній системі.

Загалом синергетична теорія консолідації банків відповідає потребам національної банківської системи, але принцип економії на масштабах не завжди поширюється на всі види банківської діяльності, оскільки деяких банківських послуг та продуктів складно визначити ефект від реалізації.

Консолідація банківського капіталу у формах злиття та поглинання активізувалася в умовах фінансово-економічної кризи.

Банківський сектор США є найактивнішим щодо участі в угодах злиття та поглинання, а в Європі процес концентрації капіталу був стриманіший. Банки й інші фінансові інститути США переважно виступали як покупець порівняно з усіма іншими секторами економіки США, залученими до угод злиття та поглинання. Для порівняння: в Європі фінансово-банківський сектор посідав друге місце за активністю участі в угодах злиття та поглинання як покупців, так і продавців. У цілому інтенсивність здійснення угод злиття та поглинання за участю фінансово-банківського сектору як покупців або продавців наростала й далі наростає в усьому світі [6, с. 107].

Зростання банківських ресурсів, а також модернізація в інформаційних системах і технологіях та перехід від трудомістких до капіталомістких технологій — причини зростання злиття та поглинання банківського капіталу.

Поступальні тенденції консолідації банківського капіталу виникають в наслідок зростання технічних інновацій у банківському секторі, новітніх банківських продуктів та послуг. Водночас у банківському секторі розвивається пряме фінансування та поступове витіснення посередницької діяльності банків.

Дослідження розподілу угод злиття та поглинання за участю фінансово-банківського сектору у глобальному масштабі свідчить про потужні світові банківські злиття у США й Японії (Bank of Tokyo й Mitsubishi Bank, Chemical Bank і Chase Manhattan, First Interstate Bancorp й Wells Fargo&Co), у Франції (Credit Agricole й Credit Lyonnais), між Німеччиною і США (Deutsche Bank AG і Bankers Trust Company). Варто виокремити такі великі банківські злиття:

1. У формі дружнього вертикального банківського злиття — формування фінансово-банківської групи Citі. Ця група була сформована внаслідок злиття фінансової групи Smith Barney й інвестиційного банку Salomon. Вартість угоди — 9 млрд. дол. США. У результаті злиття утворився четвертий за обсягом власних коштів американський інвестиційний банк Salomon Smith Barney, що належить фінансовій компанії Travelers, якою володіє комерційний банк Citibank — один із найбільших постачальників роздрібних і корпоративних фінансових послуг у США.

2. У формі горизонтального банківського злиття (поглинання):

- придбання англійськими й американськими інвестиційними підрозділами європейських банків своїх американських конкурентів. У цій групі лідерство належить угодам з купівлі інвестиційним банком Bankers Trust інвестиційного банку Alex Brown (1,6 млрд. дол. США) та інвестиційним підрозділом SBC Warburg банку Dillon Read (600 млн. дол. США);

- злиття американських інвестиційних банків Dean Witter й Morgan Stanley (40,4 млрд. дол. США), поглинання фінансовою групою Fleet Financial інвестиційного банку Quick & Reilly (1,6 млрд. дол. США);

- злиття комерційних і роздрібних банків. Однією з найбільших угод злиття та поглинання було поглинання американським комерційним банком Bank One іншого американського роздрібного банку First Commerce. Вартість угоди становила 3 млрд. дол. США. Іншими помітними угодами було злиття американської роздрібної групи Fleet Financial Group й американського комерційного банку Bank-Boston, а також поглинання фінансовою групою Wells Fargo & Co (США) комерційних банків First Interstate Bancorp (США) вартість угоди становила 12,3 млрд. дол. США), Norwest Corp (США) й North County Bancorp [6, с. 107].

Банк Австрії «Raiffeisen» в 2005 р. придбав за 1,028 млрд дол. США 94% акцій банку «Аваль»; інший крупний австрійський банк «Erste Bank» в 2006 р. — 50,5% акцій АКБ «Престиж» за 35,3 млн дол. США; ще один австрійський банк «International AG» в 2007 р. — 98% акцій львівського «Електрон-Банку» за 57 млн. євро, шведська SEB — банк «Ажіо»; найбільший французький банк «BNP Paribas» — за 325 млн. дол. США 51% акцій «Укрсиббанку»; один з найбільших шведських банків — 100% «Комерцбанку» за 735 млн. дол. США; в 2007 р. найбільша банківська група на ринку Центральної і Східної Європи — італійська UniCredit Group — 95% акцій Укрсоцбанку за 2 млрд. дол. США, кіпрський Bank of Cyprus — Автоазбанк за 52 млн. євро, а шведська фінансова група SEB — Факторіал-Банк. Угода з продажу «Електрон Банку» австрійському Volksbank International визнана Інститутом Адама Сміта кращою угодою ЗіП 2007 р. в Україні.

За 2004-2007 рр. у банківській системі України було укладено угод злиття 5,72 млрд. дол. США, а частка іноземного капіталу зростає з 12,5% у 2002 р. до 35% у 2008 році [7, с. 23].

Особливий інтерес до українського ринку банківських послуг виявили російські банки, серед яких є й найбільші з участю державного капіталу ВТБ, Внешнекономбанк, Сбербанк Росії (в 2008 р. придбав український банк НРБ) і Банк Москви, а також приватний Альфа-банк. Внаслідок цього на початок 2009 р. в лідери за обсягами капіталу (майже чверть в загальному обсязі іноземних інвестицій в український банківський сектор), вкладеного в українські фінансові установи, впевнено вийшла саме Росія, яка контролює в Україні 11 банків (що є найбільш капіталізованими), три з яких вже входять до ТОП-10 вітчизняного ринку [8, с. 14].

Більшість українських банків контролюється іноземним капіталом або входять до промислово-фінансових груп. Про це свідчить аналіз структури власності банківської системи країни. За географічною приналежністю активів ТОП-10 банків, 45,4% з них належать Україні, 18,2% — Росії, 11,6% — Австрії, 9,8% — Франції, 9% — Італії, 6% - Угорщині. Один з найбільш відомих банків України — Райффайзен банк Аваль — контролюється з 1 жовтня 2005 р. банківською холдинговою групою Райффайзен Інтернаціональ Банк-Холдинг АГ (станом на 1 січня 2010 року група Райффайзен володіла 96,17% акцій банку). Ще один з лідерів банківської системи — Укросоцбанк — до 2008 року належав ЗАТ «Ферротрейд Інтернешнл» (86,2%). Ця таємнича структура є підрозділом російської компанії «Ферротрейд ЛТД». Проте 23 січня 2008 року Uni Credit Group завершила купівлю 94,2% загального випущеного акціонерного капіталу Укросоцбанку у групи інвесторів, яких представляла міжнародна інвестиційна консалтингова компанія East One. В результаті банк став учасником авторитетної міжнародної Uni Credit Group — однієї з найбільших фінансових організацій світу італійського походження. «ІНГ Банк Україна» повністю належить Нідерландському ING Bank N.V. (100%). Він презентує глобальну фінансову групу з 150-річним досвідом роботи, яка входить в ТОП-20 найбільших фінансових установ світу. Банк належить до категорії корпоративних. Популярний серед українців бренд Приватбанк, який володіє найбільш розвинутою мережею обслуговування пластикових карток, належить групі Приват. В Україні російському «ВТБ Банку» належить 99,95% акцій українського «ВТБ банку». Укресімбанк орієнтований на обслуговування зовнішньоекономічної діяльності держави і має одну з найрозвинутіших мереж банків-кореспондентів за кордоном 100% акцій банку належать державі. «Ерсте Банк» — ще один представник міжнародної фінансової групи на ринку України. Він повністю контролюється австрійською Erste Group і динамічно нарощує свій потенціал. Укрсиббанк — наступний банк країни з великою часткою іноземного капіталу. У квітні 2006 р. французький BNP Paribas придбав 51,0 % акцій УкрСиббанку. А в червні 2009 р. частка BNP Paribas в УкрСиббанку була збільшена до 81,42%. Ще 18,58% акцій належить Українській металургійній компанії. «ОТР Банк» виник у 2006 році як результат купівлі угорським ОТР Банк Райффайзенбанку Україна. З того часу угорському капіталу належить 100% акцій цього банку.

Universal Bank входить до групи Eurobank EFG Group (Люксембург), яка є європейською банківською організацією, із загальними активами групи 84,3 млрд. євро. До цього найбільшим акціонером установи був концерн «Галнафтогаз». Відповідно до результатів викупу додаткової емісії акцій Промінвестбанку 15 січня 2009 року Державна корпорація «Банк розвитку та зовнішньоекономічної діяльності (Зовнішекономбанк)» (Росія) отримала контроль над 75% акцій банку. Основним акціонером ПАТ «Банк Форум» є Commerzbank Auslandsbanken Holding AG (Німеччина), який володіє 89,25% статутного капіталу ПАТ «Банк Форум». У свою чергу Commerzbank Auslandsbanken Holding AG є 100% дочірньою компанією Commerzbank AG. Ощадбанк володіє найбільшою мережею установ по всій території України. Утворений на уламках Ощадбанку СРСР в 1991 р., він продовжує залишатись державною фінансовою установою. Провідним акціонером банку ПУМБ є компанія «СКМ ФІНАНС». Їй належить 99,86% акцій фінустанови. «Альфа-Банк» є членом російського консорціуму Альфа-груп. Основний акціонер — кіпрська офшорна компанія ABN Ukraine Limited (99,99% акцій). «Брок-бізнесбанк» належить двом братам Сергію Буряку (48,6%) Олександру Буряку (46,9%). Провідними акціонерами банку «Фінанси та Кредит» є: ТОВ «Асканія» (пряма участь у статутному капіталі — 48,8773%); ЗАТ «F & C Realty» — (47,0592%). Незначною часткою банку володіє НАК «Нафтогаз України». Серед акціонерів Кредитпромбанку були на 1 квітня 2010 року — кіпрська та ірландська компанії, а також громадянин Кіпру Папунідіс Константінос, який опосередковано володіє 72,59% капіталу фінустанови. Укргазбанк контролюється кількома акціонерами фізичними особами. Найбільшим акціонером Родовід банку з часткою в 99,97% акцій є держава в особі Міністерства фінансів України, яка з 17 липня 2009 р. стала власником банку в рамках програми рекапіталізації. До того Родовід Банк контролювався ВАТ «РБ Капітал-груп» (77% акцій) та рядом менших компаній. На даний час основними власниками Надра Банку є Novartik Trading Limited, Manmade Enterprises Limited (обидві — Кіпр, 60,99% та 30,74% відповідно) та East Capital Group (Швеція) [9].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене варто зазначити наступне:

1. Для сприяння консолідації банківського капіталу Національний банк підвищував нормативу адекватності регулятивного капіталу з 8 до 10 % та мінімальний обсяг статутного капіталу. Крім того НБУ рекомендував низько капіталізованим банкам застосовувати процедури з реорганізації шляхом злиття, а також реструктуризації через закриття (продаж) збиткових філіалів (без балансових відділень).

Правове забезпечення стимулювання консолідації банківського капіталу, шляхом об'єднання та злиття банків, через підвищення норми адекватності власного капіталу, мінімального розміру регулятивного та статутного капіталів потребує систематизації та наукових досліджень. Виконання підвищених вимог НБУ може призвести в окремих випадках до штучного нарощення власних капіталів або фіктивної капіталізації.

2. Процедура злиття та об'єднання банківського капіталу потребує дотримання вимог законодавчих норм і є досить неоднозначною, оскільки результатом має бути створення нової банківської установи та отримання нею ліцензії НБУ на здійснення банківської діяльності. Це несе адміністративно-правові проблеми, а також певні технічні питання, які пов'язані з досягненням згоди між управлінськими підрозділами банків-учасників злиття та об'єднання, в першу чергу, стосовно взаємовідносин з клієнтами, ведення бухгалтерського, управлінського та фінансового обліку, здійснення внутрішнього та зовнішнього контролю.

3. Успішна консолідація банківського капіталу в Україні має бути вдосконалення законодавства та нормативної бази щодо регламентації процесів об'єднання, злиття та поглинання банківських та фінансових установ. Акціонери банків будуть економічно зацікавленими у консолідації капіталів за наявності відповідної підтримки держави, яка б захищала права власників і мінімізувала б ризики які виникають при консолідації банківського капіталу, Відповідна законодавча підтримка забезпечить зниження негативних наслідків від неефективних об'єднань.

4. Нарощування власного капіталу українських банків шляхом злиття та поглинання повинно мати за головну мету створення нової, більш потужнішої та ефективнішої банківської установи.

5. Банки мають можливість збільшувати капітал шляхом сек'юритизації активів, проведення емісії акцій, залучення ресурсів на умовах субординованого боргу, коштів власників, рефінансування НБУ. З метою підвищення рівня капіталізації 22.01.2011 на період до 01.01.2012. Національний банк України дозволив банкам включати до основного капіталу сплачені, але не зареєстровані внески до статутного капіталу. Це сприятиме підтримці банків у посткризовий період та створення сприятливих умов для відновлення їх стабільної діяльності.

Підсумовуючи зауважимо, що основною метою консолідації банківського капіталу є прийняття системних рішень про проведення реорганізації у формі злиття чи об'єднання, що сприятиме стійкості банківської системи України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віднійчук-Вірван Л.А. Міжнародний банківський бізнес: базові категорії, поняття терміни: навч. посіб. / Любов Антонівна Віднійчук-Вірван. — Львів: «Магнолія 2006», 2007. — 312с.

2. Аналітичний облік банківської системи України за перше півріччя 2010 року. / Електронний ресурс. — Огляд підготовлено аналітичним департаментом НРА «Рюрік» на основі офіційних даних Держкомстату (режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>) та НБУ (режим доступу: <http://bank.gov.ua>). — Режим доступу http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_2kv2010.pdf

3. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник. / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк — Л.: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2005. — 713с.

4. Ворода Л. Консолідація банківських установ, як ефективний спосіб нарощення власного капіталу банків/ Любов Ворода // Банківська справа. — 2007. — №6 — С. 26-36.

5. Бадзим О.С. Процеси транскордонного злиття та поглинання у фінансовому секторі України. / О.С Бадзим, Ю.Ю. Кривошапка // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — №9(87) — С. 155-159.

6. Пронін О.Ю. Особливості процесів злиття та поглинання у фінансово-банківському секторі. / О.Ю. Пронін. // Фінанси України. — 2005. — №8 — С. 106-122.

7. Кривошапов О. Емкость рынка M&A / О. Кривошапов // Слияния и поглощения. — 2009. — №1-2. — С. 23-24.

8. Петренко Ю.И. Развитие стратегий слияний и поглощений российских промышленных компаний: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 — Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами) — промышленность. / Ю.И. Петренко — М., 2007. — 23 с.

9. Герасименко П. Хто володіє банками України./ П. Герасименко // Економіка та фінанси. / Електронний ресурс. — Режим доступу <http://www.ukrbiznes.com/analytic/economy/10203.html>.